

latát. Ezt segítik elő a különböző korokból származó írások és könyvek hasonmásai is. Ezek között azonban talán helyet lehetett volna szorítani a nemrég felfedezett s a könyvben is megemlített Marosvásárhelyi Soroknak is. Élénkítik a könyvet a régebbi legnagyobb nyelvészeinkről közölt fényképek. Ebből a sorból viszont Simonyi Zsigmondot, a századforduló kiemelkedően legnagyobb magyar nyelvészét hiányolom.

Bárcki Géza a nem szakemberek számára írta könyvét. Ennek megfelelően több kérdés részletesebb elemzésétől eltekint. Csak helyeselhetem hogy nem tér ki például a 3. személyű birtokos személyragok kialakulásának részletes vizsgálatára (vö. 55), hogy lemond a hangváltozások részletesebb tárgyalásáról (vö. 132), a *-t* determináló elem eredetének, kialakulásának vizsgálatáról (vö. 62) stb., sőt e tekintetben néha-néha talán még tovább is mehetett volna a szerző, mert — úgy gondolom — a könyv néhány helyével nem egykönnyen fognak megbirkózni az olvasók. Ilyennek tartom például az igenevek igésüléséről szóló fejezetet (61), a hangrendszer változásáról mondottakat (49—52). Elmaradhatott volna néhány, részletesebben ki nem fejtett megjegyzés is, így például a tövéghangzó-kötőhangzó problémára való utalás (51), az a zárójelbe tett megjegyzés, hogy a *gödény* ugyanaz a szó, mint a *hattyú* (47). Ebben a könyvben talán helyesebb lett volna a *vaj, tej, bojt, gyűjt* stb. típusú szavak magánhangzó + *j* kapcsolatáról nem mint kettőshangzóról beszélni (vö. 134, 232). Ezek azonban kevésbé lényeges részletkérdések. Egyébként is a „nem szakemberek” köre túlságosan tág, mélységben is erősen tagozódik. Egyazon tudománynpszerűsítő munkával a nem szakemberek minden rétegét azonos mértékben kielégíteni lehetetlen, s minden szerzőnek elemei joga, hogy maga válassza meg, ezekből a rétegekből melyeket akar munkájával elsősorban szolgálni.

Ismertetésemben A magyar nyelv életrajzáról nem adtam részletes rajzot. Úgy gondolom azonban, hogy azokból a vonásokból is, amelyeket igyekeztem jobban megvilágítani, kibontakoznak előttünk a mű legfőbb vonásai, s az így kirajzolódó kép is mutatja, hogy Bárcki Géza könyve kiváló életrajz. Az anyanyelvünk kérdéseit kutató tudományterületek eredményeinek magas szintű, nem egyszer élvezetesen olvasmányos összefoglalása. A munka a nem szakemberek igényeit tartja ugyan elsősorban szem előtt, de ennek ellenére ez a könyv nemcsak minden rendű és rangú, anyanyelvének kérdései iránt érdeklődő magyar ember számára bőséges tárháza a szélesebb értelemben vett nyelvi ismereteknek, hanem nélkülözhetetlen kézikönyv a szakemberek részére is.

Imre Samu

Szótárírás és nyelvművelés*

1. A hétkötetes Értelmező Szótár megjelenése fordulópont a magyar szótárírás történetében. Czuczor Gergelynek és Fogarasi Jánosnak 1862 és 1874 között kiadott hatkötetes szótára (A magyar nyelv szótára) és Ballagi Mórnak szerényebb igényű kétkötetes műve (A magyar nyelv teljes szótára).

* A szótárírás elmélete és gyakorlata A magyar nyelv értelmező szótárában. Szerkesztette Országh László. Bp. 1962. 135 lap. Nyelvtudományi Értekezések 36. sz.

1868—1873.) tulajdonképpen már a századforduló táján avult volt. A XX. század első felében az egynyelvű magyar szótárak ügye alig mozdult előre valamit. Ebben a terméketlen korban csupán egyetlen magyar értelmező szótár került az olvasóközönség kezébe: Balassa Józsefnek két kis kötetben kiadott munkája (A magyar nyelv szótára. 1940.). Szégyenletesen lemaradtunk az európai fejlődés mögött. Máshol egyre-másra készültek a többféle nagyságú és szerkezetű értelmező szótárak, nálunk viszont sokáig jóformán semmi sem történt ezen a téren. Mind nyomasztóbbá vált egy olyan, terjedelmesebb szótárnak a hiánya, amely korszerű elvek szerint mutatja be a jelenkori magyar irodalmi és köznyelv szó- és kifejezőképességét. Ma már van ilyen szótárunk: az Értelmező Szótár. Az Értelmező Szótár (a továbbiakban: ÉrtSz. szellemi előállítását végző munkaközösség mintegy tízévi munkával olyan művet alkotott, mely kiindulási pontja lehet a készülő kisebb, népszerű értelmező szótárnak, valamint a tervezett sokkötetes akadémiai nagyszótárnak is. A magyar lexikográfia kijutott a hosszú pangás időszakából, és jó úton van affelé, hogy felzárkózzék a nemzetközi haladás élvonalához és az ország határain túl is elismerést, megbecsülést szerezzen magának.

Az ÉrtSz. szerkesztőségének a munkáját nem csupán a felhasználható korábbi magyar szótáraknak a csekély száma és korszerűtlen volta nehezítette, hanem az a körülmény is, hogy a hazai lexikográfia egészen a legutóbbi időkhöz szűkében volt az olyan közleményeknek, melyek a szótárírásnak egyes elméleti és gyakorlati kérdéseit tárgyalják. A régebbi lexikográfusok a szótárkészítést határozottan gyakorlati tevékenységnek tekintették, és nem is törekedtek arra, hogy tapasztalataikat, a munkájukból leszűrhető tanulságokat összegyűjtsék és ezáltal a későbbi szótárírók feladatát könnyebbé tegyék. Czuczor és Fogarasi szótárának 164 lapos Előbeszéde nem annyira a szótár elkészítésének történetéről, a címszavak összeválogatásának és a szócikkek kidolgozásának a módszereiről tájékoztat, mint inkább a szerzők etimológiai elveit fejtegeti, noha ezeken az elveken már akkor túlhaladt a tudomány.

Lexikográfiai irodalmunk soványsága folytán az ÉrtSz. munkaközössége — érthető módon — fokozott figyelemmel fordult a külföldi szótártudomány felé. Ez a kényes helyzet azonban haszonnal is járt. Az újabb külföldi értelmező szótárak lexikográfiai módszereinek és a nemzetközi szótártudományi szakirodalom elméleteinek a tanulmányozása kitágította a munkatársak lexikográfiai látókörét és számos olyan megoldási lehetőséggel ismertette meg őket, amelyek a magyar szókinés lexikográfiai feldolgozásának a sajátos viszonyai között is alkalmazhatók. Az eljárásoknak mechanikus átvételéről, gépiesen végzett másolásról természetesen szó sem lehetett. Az ÉrtSz. szerkesztői messze elkerülték a lexikográfiai Prokrusztesz-ágyának még a látszatát is, és mindenkor azon igyekeztek, hogy szótárak kategóriáit, rubrikáit a magyar nyelv testére szabják. Ez az igyekezetük — hitem szerint — teljes sikerrel járt. Az ÉrtSz. kereteiben „jól érezheti magát” a magyar szókinés.

„A szótárírás elmélete és gyakorlata A magyar nyelv értelmező szótárában” című kis kötet megjelenése arról tanúskodik, hogy az ÉrtSz. munkaközössége tudatosan szakított a „műhelytitkok” elhallgatásának káros hagyományával. Erre saját, fáradtságosan szerzett tapasztalatainak a bősége készítette. A számottevő hazai lexikográfiai előzmények hiánya ugyanis azzal járt, hogy az ÉrtSz. szerkesztőségének magának kellett az egynyelvű magyar szótár készítésének módszertani elveit és gyakorlati fogásait kikísérleteznie. Ez a nagyszámú elméleti tétel és gyakorlati tudnivaló nem tűnhet el nyomtalanul.

Az ÉrtSz. munkatársai összegyűjtötték őket, és tisztos vastagságú füzetben, jó minőségű papírra nyomva rendelkezésükre bocsátották a jövődő magyar lexikográfusoknak, hogy könnyebbé és eredményesebbé tegyék munkájukat. „A szótárírás elmélete és gyakorlata A magyar nyelv értelmező szótárában” (a továbbiakban: SzótElmGyak.) minden bizonnyal huzamos időn keresztül fog úgy szerepelni, mint a korszerű magyar szótártudomány alapvetése.

2. Az Ország Lászlótól szerkesztett és kilenc szerző (Balázs János, Bencédy József, Bíró Izabella, Elekfi László, Kelemen József, Kovalovszky Miklós, O. Nagy Gábor, Ország László, Újváry Lajos) munkáját magában foglaló SzótElmGyak. a következő fejezetekre tagozódik: I. Az Értelmező Szótár célja. II. Az Értelmező Szótár szerkezete. III. A címszavak. A) A címszavak kiválasztása. B) A címszavak és az alakváltozatok elrendezése. IV. A nyelvtani tudnivalók. A) A kiejtés jelölése. B) A címszó elválasztásának jelölése. C) A szófaj jelölése. D) A ragok és nyelvtani jelek, a ragozott és a jellel ellátott alakok közlése. E) A nyelvtani megjegyzések. F) A szótár helyesírása. V. A stílusminősítés és a nyelvhelyesség szempontjai. VI. Az értelmezés. A) Az értelmezés jelentéstani-logikai szempontból. B) Az értelmezés szintaktikai szempontból. VII. A szóhasználatot szemléltető anyag. A) A vonatok, szabad példák, frazeológia. B) Az irodalmi idézetek. VIII. Az utalások. IX. A szótár szerkesztésének története.

Magától értetődik, hogy a SzótElmGyak. fejezetcímeinek a pusztá felsorolása csak hozzávetőleges képet adhat a kötet tartalmi gazdagságáról, és nem érzékeltetheti eléggé erőteljesen a bonyolult problémáknak azt a szövevényét, amellyel az ÉrtSz. munkatársai napról napra szembe találták magukat. A jelenkori magyar irodalmi és köznyelvnek szinte parttalan tengerhez hasonlítható szókészletéből — gondoljunk csak a lehetséges összetételeknek végtelenül nagy számára! — hiány nélkül össze kellett gyűjteniük azokat a szóegyedeket, amelyek az átlagos gondolatközlésben, a mindennapi társalgásban is járatosak és a magyar szókincs törzsállományához tartoznak; ugyanakkor azonban számba kellett venniük a szűkebb, korlátozottabb használatú peremszókincs fontosabb szavait is. Minden egyes címszóról — megközelítően hatvanezerről — kielégítő részletességű kiejtési, helyesírási, nyelvtani, stilisztikai, nyelvhelyességi és szemantikai jellemzést kellett adniuk anélkül, hogy — az esetek többségében — megfelelő előmunkálatokra, kézikönyvekre támaszkodhattak volna. Be kellett mutatniuk azokat az állandósult szókapcsolatokat, szójárásokat, szóláshasonlatokat, szólásokat és közmondásokat, amelyekben a szótár címszavai előfordulnak — pedig korszerű magyar frazeológiai gyűjtemény nem állt rendelkezésükre. A címszavaknak szövegösszefüggésben való használatát a XIX. és XX. század magyar irodalmából vett idézetekkel kellett szemléltetniük, habár az Akadémiai Nagyszótárnak egyébként gazdag gyűjtése csupán a XIX. századra vonatkozólag tudott értékes segítséget nyújtani. És végül, de nem utolsósorban: ki kellett dolgozniük a magyar nyelvű szótári értelmezésnek az általános fogalmazási és szerkesztési elveit, hogy kialakíthassák a modern magyar lexikográfiai stílust. Micsoda garmadája a rendezésre, egységes szabályozásra váró kérdéseknek, mekkora tömege a megoldandó részfeladatoknak! Ha mindegyikkel behatóan akarnék foglalkozni, akkor olyan terjedelmes tanulmányt kellene írnom, amely folyóiratunknak egy teljes számát is megtöltené. Minthogy erre nincs lehetőség, le kell szűkítenem vizsgálódásomnak a körét. A Magyar Nyelvőr működési

területével összhangban az ÉrtSz.-nak csupán azokat a vonatkozásait veszem majd jobban szemügyre, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a magyar nyelvi műveltség terjesztésének ügyéhez, a nyelvünk egészséges fejlődésének biztosítására irányuló törekvésekhez.

3. A nyelvhelyesség tekintetében az ÉrtSz. szerkesztősége az ötvenes években újjáéledt magyar nyelvűvelő mozgalomnak a józan, szélsőségektől mentes elveit fogadta el. Ezek a normatív elvek sokféle formában érvényesülnek a szótárban.

A címszóanyagban az összeválogatásakor a nyelvtisztítás szándéka háttérbe szorult. A fő szempont ugyanis az volt, hogy az ÉrtSz. címszavai megbízható, a valósághoz hű képet adjanak irodalmi és köznyelvünk szókincséről. A nyelvhelyességi szempontból kifogásolható szavaknak a kirekesztése megfosztotta volna az ÉrtSz.-t attól a lehetőségtől, hogy minősítő megjegyzéseknek a közlésével fejezhesse ki állásfoglalását az efféle szavaknak a használatával kapcsolatban, és felhívhatta a figyelmet hibátlan, helyes megfelelőikre. Az aggályoskodó, merev purizmus túlzásaival ellentétben az ÉrtSz. csupán azokat a szavakat helyteleníti, melyeknek minden mesterkéltségtől mentes, pontos és nyelvhelyességi szempontból kifogástalan egyenértékűsük van. Azok a nyelvtisztasági vagy nyelvhelyességi tekintetben kifogásolható szavak, melyek más szóval egyáltalán nem vagy csak megközelítően fejezhetők ki, illetőleg csupán hosszas körülírással és nehézkesen tolmácsolhatók, szükséges elemei szókincsünknek. Az efféle idegen eredetű vagy hibás alkotású szavak használatát az ÉrtSz. nem tartja helytelennek. Nem lehet ugyanis jobbal pótolni őket.

Címszavainak kiejtéséről az ÉrtSz. olyan esetekben tájékoztat, amikor a helyes köznyelvi kiejtés nem következik minden kétséget kizáró módon a szó írott alakjából, hanem többé-kevésbé eltér tőle. Nem tünteti fel azonban az idegen eredetű szavak *ch* betűkapcsolattal jelölt hangjának ejtését, mert a *mechanika*, *pech*, *pszichológia*, *technika* stb. helyes kiejtésére nézve még a szakemberek között sincs egységes vélemény. Egyébként az olyan szavak mellett, amelyeknek két vagy esetleg többféle kiejtése egyaránt járatos, az ÉrtSz. valamennyi ejtészváltozatot megadja. Ilyenkor az első helyen közölt ejtés a kívánatosabb, de az utána következő (esetleg nem is egy) ejtészváltozat szintén köznyelvi, ugyancsak helyes. A legnagyobb változatosság az *e* betűvel jelölt hangok ejtésében van. A magyar nyelvjárások némelyike nem tesz különbséget a nyílt *e* és a zárt *ĕ* között, de többségük határozottan megkülönbözteti őket egymástól. A magyar irodalmi nyelv beszélt változata, a köznyelv nagyobb részben *e-ző* (minden *e-t* egyformán ejtő), kisebb részben pedig *ĕ-ző* (a nyílt *e-t* és a zárt *ĕ-t* másképpen ejtő). Az *e-zők* és az *ĕ-zők* egyaránt kifogástalanul beszélnek magyarul; egyikőjük ejtismódját sem szabad tájnyelvinck minősíteni. De olykor az *ĕ-zés* maga sem egységes, hanem nyelvjárásonként ingadozik. Az ÉrtSz. kiejtésjelölése ilyenkor bizonyos fokig a dunántúli ejtést tekinti döntőnek, de figyelemmel van a palóc nyelvjáróterületre és a déli *ö-ző* nyelvjárásra is. — A zárt *ĕ* a magyar hangrendszernél színes, de pusztulófélben levő eleme. Jó volna, ha az a gondos leírás, amelyet az ÉrtSz. az *ĕ-zés*nek országos méreteiben nehezen összesíthető jelenségéről nyújt, hozzá tudna járulni ahhoz, hogy azok, akik a zárt *ĕ-t* ismerik és használják, őrizzék meg kiejtésüket minél tovább és ne térjenek rá az egyhangúbb *e-zésre*!

A helyesírást illetően az ÉrtSz. természetesen az akadémiai szabályzat legújabb, tizedik kiadásához igazodik. A valóságos nyelvállapot minél teljesebb és hívebb ábrázolása érdekében azonban nyilvántartja azokat — az akadémiai szabályzat szerint helytelen — alak- és írásváltozatokat is, amelyek a beszélt nyelvben ma is élnek, illetőleg az írásbeliségben még nemrégben is éltek, s ezért a tudományos és művészi stílusban továbbra sem nélkülözhetők. A jelenleg érvényes szabályok értelmében helytelennek számító változatokra az ÉrtSz. megfelelő stílusminősítéssel figyelmeztet. Óvatosan jártak el az ÉrtSz. szerkesztői az irodalmi idézetek helyesírásának a korszerűsítésében. A verses idézetek eredeti írásmódja lehetőleg érintetlenül megmaradt, a prózai idézetek azonban többnyire az akadémiai szabályzatnak megfelelően vannak átírva.

A magyar helyesírásnak a legágas-bogasabb kérdése bizonyára a szavaknak az egybeírása és különírása. Az akadémiai szabályzatban inkább csak általános rendelkezések vannak, amelyeket a felmerülő esetekben alkalmazni kell tudni. Az ÉrtSz. szerkesztősége egy majdnem kétszázézer adatot tartalmazó házi példatár alapján valósította meg az egységes írásmódot. Ezt a példatárat a Helyesírási tanácsadó szótár szerkesztői is felhasználták munkájukban. Nem kis részben ennek köszönhető, hogy az ÉrtSz. V. kötetével egy időben megjelent Helyesírási tanácsadó szótár nem tér el feltűnően sokszor az ÉrtSz. helyesírásától.

A szócikkekben adott nyelvtani jellegű felvilágosításhoz az ÉrtSz. munkatársai az élő nyelvhasználat sajátosságait és a nyelvfejlődés irányát vették alapul. Arra törekedtek, hogy a címszavak ragos alakjait az élőbeszédben megfigyelhető változatosságukban tüntessék fel. A változatok sorrendje azonban normatív értékelést tükröz: az első helyen mindig a leggyakoribb, legáltalánosabb és nyelvhelyességi szempontból is többnyire kifogástalan áll. Körültekintően járt el az ÉrtSz. szerkesztősége az ikes igeragozás ábrázolásában. Nem ragaszkodott mereven az ikes igék ún. szabályos ragozásához, hanem széles körű vizsgálat tapasztalataként figyelembe vette e ragozási típusnak a lazulását és keveredését is. Nem ritkák az ÉrtSz.-ban az olyan, vegyes ragozású igék, amelyek csupán a 3. személyben ikesek. Számos ige iktelen és ikes ragsorral egyaránt járatos. Az ÉrtSz. szócikkeinek a kidolgozói még a tökéletesen analógnak látszó esetekben sem ítélték mechanikusan. Minden szó önálló egyéniség, amely egyedi vizsgálatot igényel. E tekintetben a lexikográfus módszere a diagnózis megállapítását végző orvoséra emlékeztet. Minél többféle vizsgálati eljárást alkalmaz és minél gondosabban értékeli a leleteket, annál megbízhatóbb a kórkép. A szótáríró főként irodalmi adatok és közvéleménykutatás alapján formál véleményt.

Az ÉrtSz. stilisztikai minősítő rendszere hasonlíthatatlanul árnyaltabb, szélesebb skálájú, mint bármely korábbi magyar szótáré. A ma is köznyelvi és stilisztikai szempontból semleges szavakon és szójelentéseken kívül minden más szó és szójelentés stílusminősítéssel van a szótárban ellátva. Ezekből a minősítő megjegyzésekből kitűnik a szavak jelentéseinek és jelentésárnyalatainak időbeli elterjedtsége, stílusbeli értéke és az egyes nyelvi rétegekbe való tartozása. A sokrétűen tagolt stilisztikai útbaigazítás az ÉrtSz.-nak különleges értéket ad: javítja az olvasók stílusérzékét, finomítja stílusképességüket. Erre már csak azért is nagy szükség van, mert a stilisztikai természetű vétségek általában sokkal gyakoribbak, mint a nyelvtani jellegűek. Az ÉrtSz. rendszeres használata a stilisztikai önképzésnek hatásos módja lehet.

Az ÉrtSz. szövegének legterjedelmesebb részében, a szójelentések, jelentésárnyalatok, szókapcsolatok, szólások és közmondások értelmezésében néhány következetesen alkalmazott fogalmazási és szerkesztési elv vehető észre. A szerkesztők arra törekedtek, hogy a bonyolult, nehézkes s rendszerint idegen mintájú kifejezéseket és mondat szerkezeteket egyszerűbbé, érthetőbbé tegyék. Kerülni igyekeztek minden bőbeszédűséget, minden terpeszkedő körülírást. A lépten-nyomon fel-felbukkanó birtoklási viszonyt lehetőleg nem a *valamivel rendelkezik* és *valamivel* vagy *valamit bír* szókapcsolattal fejezték ki, minthogy az előbbi mesterkélt, hivatalos jellegű, az utóbbi pedig régies és idegenszerű. A leghelyénvalóbb megoldást mindig a szöveggörnyezet alapján keresték meg. Például: *önálló hatáskörrel rendelkező helyett: önálló hatáskörű*; *a legnagyobb pontszámmal bíró csapat helyett: a legnagyobb pontszámot elért csapat*; *megbecsüléssel bír helyett: megbecsülésben részesül*; stb. Gondosan megkülönböztették az ÉrtSz. munkatársai az értelmezéseknek és a szerkesztőségi példamondatoknak a szövegében a határozott szóra utaló *amely* és az általánosságra, egész mondatra vagy odaértett fogalomra utaló *ami* vonatkozó névmást. Például: olyan időpont, *amely* . . . ; elhárít minden *okot, ami* veszekedésre vezetne. Nagyobb gondot okozott a fogalom meghatározatlanságára utaló *valamely* és a dolog bizonyos tulajdonságára, milyenségére, jellegére vonatkozó *valamilyen* határozatlan névmásnak a szétválasztása. Például: *valamely* tantárgy, hangszer, tény; *valamilyen* formában, *valamilyen* eredménnyel, tánc.

Az ÉrtSz.-t rendszerint akkor lapozza fel a nyelvi műveltségével törődő olvasó, ha olyan magyar szóval akadt dolga, amelyet nem ismer vagy nem elég pontosan ismer. A hét kötet címszavai között számos ritkább, régies, elavult, szaknyelvi szó és tájiszó is van, olyan tehát, amely a magyarul beszélők legtöbbszörének csupán a passzív szókészletéhez tartozik, vagy még ahhoz sem. A szótárnak a szokásszerű használata folytán mindannyiúnk szókincse gazdagodni fog, és passzív, szinte csak szunnyadó szókészletünk elemei észrevétlenül aktivizálódni kezdenek, azaz olyanokká válnak, melyeket nemcsak megértünk, hanem beszédben és írásban magunk is alkalmazunk. Hasznosak lehetnek az ÉrtSz. szócikkeiben található szinonimák is. A többszavas, kifejtő értelmezések után az ÉrtSz. általában néhány rokon értelmű szót is szokott közölni. Az efféle szinonimák, melyek a címszóval többé-kevésbé egyértékűek, módot adnak a címszó helyettesítésére, ismétlődésének az elkerülésére. Az ÉrtSz.-nak természetesen nem lehetett a feladata minden lehetséges szinonimának a felsorolása. A rokon értelmű szavaknak minél teljesebb összegyűjtésével és egybevetésével, azonos és eltérő jegyeik elemzésével külön szótártípus, a szinonimaszótár foglalkozik. Egyszavas, szinonimával történő értelmezés az ÉrtSz.-ban csak kivételesen fordul elő, pontosan körülhatárolt esetekben. Szókincsünk tudatos gyarapítására ezek a szinonimikus értelmezések is felhasználhatók.

A magyar szókincs helyes használatához fontos ugyan az egyes szavak jelentésének, stílusértékének, ragozott alakjainak stb. az ismerete, de mindez még nem elegendő. A szavak nem önállóan, hanem más szavakkal összekapcsolódva, szószervezetekben és mondatokban élnek. Az ÉrtSz. bőséges mennyiségben tárja olvasói elé a szokásos, jellegzetes szókapcsolatokat. Feltünteteti a szavak vonzatát, rámutat arra, milyen bővítményekkel szoktak gyakran kiegészülni. Összegyűjti és értelmezéssel is kíséri a nyelvi tudatban kész kifejezéseként szereplő frazeológiai egységeket (szólásokat, szójárásokat stb.). Ezek az állandósult szókapcsolatok az előbeszédben nem ritkán összekeverednek,

eltorzulnak. Az ÉrtSz. segítségével ellenőrizhetjük és tovább fejleszthetjük frazeológiai készletünket.

A szavaknak nagyobb szövegösszefüggésben való használatát az ÉrtSz. szócikkeiben több mint 115 000 irodalmi idézet szemlélteti. Ezek az idézetek élvezetes formában, esztétikai örömet okozva nevelik az olvasók irodalmi ízlését és növelik nyelvi műveltségüket. Az ÉrtSz. szerkesztői ügyeltek arra, hogy a közölt idézetek nyelvhelyességi szempontból is példásak, mintaszerűek legyenek.

4. Bizonyára akadnak az ÉrtSz. és a SzótElmGyak. olvasói közül olyanok, akik a nyelvérzéknek s a stilisztikai és nyelvhelyességi nézeteknek egyénenként változó volta miatt a szótár egyes megállapításait, sőt fogalmazásait elveit is vitathatónak tartják. Elhamarkodottan azonban ne ítéljenek. Mielőtt az ÉrtSz. valamely részletét elmarasztalnák, gondolják meg jól, mennyire ingatag dolog az egyénnek ösztönösen kialakult nyelvi tudata. Az ÉrtSz.-ra az a szerep hárult, hogy több millió cédulát számláló irodalmi idézetanyagot és a fontosabb tájegységek élő nyelvhasználatának tanulmányozása alapján a magyarul beszélő emberek kollektív nyelvi tudatának többé-kevésbé élesen kirajzolódó vonásait vázolja fel. Nem az egyedeket, hanem az egyedekből összetevődő társadalom egészét kellett szem előtt tartania. A magyar szóhasználatnak szociális érvényű sajátosságait kellett tükröznie, hogy a nyelvfejlődés általános törvényszerűségeinek tekintetbevételével irányítóan hatasson a szóhasználatra, és hozzájárulhasson irodalmi és köznyelvünk egységének további szilárdulásához.

Az ÉrtSz. a nyelvi művelődést előmozdító művek egész sorát foglalja össze. Kényelmesen hozzáférhető módon teszi közkincsé azokat az eredményeket, amelyeket különféle nyelvtani, helyesírási, nyelvhelyességi, frazeológiai és más kézikönyvekből még a szakember is csak nagy fáradsággal és idővesztéssel tud összekeresgélni. A magyar szókincsre vonatkozó tudnivalók jelentős részéről máshonnan nem is lehet felvilágosítást kapni, csupán az ÉrtSz. kötetéből. Az ÉrtSz. azonban már csak tekintélyes terjedelme, ennek megfelelően megállapított ára és nem túl nagy példányszáma miatt sem juthat el mindenkinek, aki pontosabban és tudatosabban akarja ismerni anyanyelvének a szókincsét. Elsősorban a tanároknak, a szerkesztőségi, kiadóvállalati és hivatali dolgozóknak, az íróknak, fordítóknak, irodalmároknak és nyelvészeknek a szükségleteit kell kielégítenie. A tanulóifjúság és a közönség széles rétegeinek használatára népszerű, egykötetes, képekkel illusztrált kéziszótar készül. Remélni lehet, hogy néhány évtized alatt az egynyelvű szótárak nálunk is természetes, megszokott tanácsadói lesznek a mindennapi életnek, a magyarság is „szótárforgató” nemzetté fejlődik.

A magyar lexikográfia a fellendülés korába lépett. Az ÉrtSz. hét kötete és a tízéves szótárírói munka tapasztalatait rendszerező SzótElmGyak. olyan szilárd alapot teremtett, amelyre bátran lehet építeni.

Kiss Lajos